

La sèrie de plata de la monarquia visigoda

M. DE CRUSAFONT – JAUME BENAGES – JAUME NOGUERA
PAU VALDÈS – EDUARD BLE – TOMI CARTES – XAVIER SICART
JOAN ENRIC VILA

Com tantes altres coses, la numismàtica és filla del Renaixement, moviment que tornà a situar com a tema d'interès el món clàssic i les seves realitzacions. Amb tot, als estudis numismàtics amb una certa sistemàtica no els trobem fins al s. XIX i solen dedicar la seva atenció primordial també al món clàssic, en detriment d'èpoques més fosques com les de les invasions bàrbares o, en general, les dels temps medievals. És per això que, si bé ja hi ha una certa tradició en els estudis i un cert coneixement de l'entramat general dels diferents amonedaments, encara es poden produir sorpreses com ara les sèries d'aram de diferents pobles bàrbars de les quals, fins fa ben poc, no se'n sabia pràcticament res.

Pel que fa als visigots en concret, la publicació de les seves sèries d'aram entre el 1984 i el 1994¹ causà la natural sorpresa a la major part dels estudiosos i una certa contrarietat en alguns d'ells, als quals els costà molt (i els costa encara a alguns) d'admetre que el tradicional axioma que “els visigots només havien batut moneda d'or” havia d'ésser, si més no, revisat. Certament, l'amonedament d'aram del temps visigot manté les seves incerteses ja que, per exemple, no sembla pas un numerari emès amb la regularitat i l'extensió geogràfica de l'or, però es fa difícil de negar que n'hi va haver. En aquest sentit, plantejaments com ara que les peces d'aram amb SP, interpretades com a monedes emeses a SPALI o HISPALI, volen expressar en realitat SPANIA,² quan n'hi

1. CRUSAFONT, M., “¿Un numerario visigodo de cobre?”, *Gaceta Numismática* 74/75, Barcelona, 1984, p. 131-141; *Ibid.*, “The copper coinage of the Visigoths of Spain”, *Problems of Medieval Coinage in the Iberian Area*, 3, Santarém, 1988, p. 35-70; *Ibid.*, *El sistema monetario visigodo: cobre y oro*, ANE-FNMT, Barcelona-Madrid, 1994.

2. VICO, J. - CORES, M. C. - CORES, G., *Corpus Nummorum Visigothorum*, Madrid, 2006, p. 115. Els cures visigots varen ésser vistos positivament per Jean Lafaurie, Cecile Morrisson, Ermanno Arslan i, després d'alguns dubtes, també pel nostre mestre, Philip Grierson, i actualment gaudeixen d'una acceptació general en l'àmbit internacional. Tampoc ningú no ha estat capaç, fins ara, de donar arguments consistents en contra.

ha també amb SPL que per si soles desmenteixen aquesta identificació, no ajuden pas a arribar a una posició raonable. Hi ha, doncs, en alguns, la natural reacció d'estranyesa davant d'una nova descoberta, però en d'altres hi reconeixem la ben coneguda resposta reaccionària, que és la pròpia de qui, de manera sistemàtica, no pot suportar que les coses que fins llavors havien estat d'una manera, ara puguin ésser d'una altra. I és una llàstima perquè, d'aquesta manera, les noves descobertes queden entrebancades i, certament, si la humanitat hagués fet sempre cas dels reaccionaris, encara estaríem al paleolític.

Convé fer també una precisió terminològica: hem vist sovint qualificar com de "previsigodes" les monedes d'or que els visigots varen batre abans de Leovigild i amb uns tipus que imiten els tipus imperials o bizantins. Nosaltres rebutgem aquest apel·latiu perquè considerem que resulta completament confusionari. La monarquia visigoda quedà perfectament establerta amb el seu assentament a l'Aquitània des del 406 o almenys des de l'acord amb l'Imperi del 418.³ Cert és que els seus dominis varen evolucionar i que la seva capitalitat va anar itinerant de Tolosa a Narbona, després a Barcelona i finalment a Toledo, en funció de la seva decantació cap a una instal·lació final a la Península Ibèrica (amb inclusió, però, de la Narbonesa), però això no fa menys visigot aquest regne. Per tant, tots els sòlids i trients d'or i les siliqües d'argent que en aquesta etapa anterior a Leovigild varen batre els visigots no són "previsigodes", cosa que voldria dir "anteriors als visigots", sinó visigodes i, en tot cas, podem distingir una primera etapa amb monedes que imiten els amonedaments romans i bizantins, que podríem denominar d'"emissions imitatives", i una segona etapa que comença amb Leovigild, amb peces a nom dels seus sobirans (però continuant la metrologia bizantina i molts elements de la seva tipologia), que podríem denominar d'"emissions nominatives". Ambdues sèries són, però, plenament visigodes.⁴

El material que ara presentarem i que, al nostre entendre, significa la realitat d'unes emissions visigodes d'argent és encara una novetat important que, segons el que dèiem abans, potser no agradarà tothom, però la realitat és la que és i nosaltres ens sentim més propers a aquells que reaccionen positivament davant de tota nova descoberta.

3. ROUCHE, Michel, *L'Aquitania des Wisigths aux arabes*, París, 1979, p. 19-27.

4. És possible que la qualificació de "previsigodes" fos iniciada per Mateu y Llopis, ja que així les qualifica a la pàgina 7 del seu llibre *Las monedas visigodas del Museo Arqueológico Nacional* (Madrid, 1936) dient que aquestes peces "se les da aquí el nombre de *previsigodas*", però no podem assegurar si algú abans d'ell ja va emprar aquesta denominació confusionària. Cal dir que la identificació de les peces visigodes de caràcter imitatiu és tot un maldecap, ja que en els primers temps reproduïxen amb molta fidelitat els models romano-bizantins, de manera que s'ha de tenir un coneixement molt profund de les amonedacions bizantines per a poder detectar els petits detalls que separen els models de les imitacions (en aquest sentit, cal tenir molt present el treball de Grierson/Blackburn al MEC-1). És potser per aquesta dificultat que molt llibres s'han limitat a l'etapa nominativa, prescindint de l'anterior. I si això tenia una certa explicació en el cas de Miles, ja que el seu treball sobre la sèrie nominativa va ésser completat pel de la sèrie imitativa fet per Tomassini, el fet té menys justificació en treballs anteriors o posteriors.

Hem d'advertir que ja havien estat suposades dels temps visigots unes rares siliqües i mitges siliqües d'argent de tipus imitatius i que hom situava com a emeses a la seca de Narbona, però fins ara no s'ha pogut afermar aquesta atribució.⁵ El material que presentarem té poc a veure, però, amb aquesta sèrie possiblement narbonesa, malgrat algunes analogies en els tipus, ja que les característiques físiques són completament diferents.

La troballa de les peces que ara presentem es produí durant una intervenció arqueològica a la província de Tarragona, en el marc d'un projecte de recerca encara en curs.⁶ Una vegada finalitzat el treball de camp, es donarà a conèixer el jaciment i el context de la troballa, però per la seva excepcionalitat (peces d'or visigodes de la primera etapa, encara imitativa, i peces d'argent), volem avançar la publicació d'aquesta novetat numismàtica. Tal vegada cal destacar que totes les monedes van aparèixer juntes, formant el que sembla un petit tresor, del contenidor del qual, una petita olleta de ceràmica de cuina d'època tardoantiga, hem pogut recuperar diversos fragments ceràmics.

Per començar, donarem la descripció de tot aquest material, començant per les peces d'argent:

1- Divisor d'argent.

a/ (sèrie de traços de lletres)	Efígie amb bust mirant a la dreta. Vestit amb dibuix d'espiga capgirada.
r/ (sèrie de traços de lletres)	Figura dreta amb llança i un altre pal acabat en anella, que és l'escut.
Pes: 0,10 g Ø = 8 mm	Inèdita

2- Divisor d'argent.

a/ (sèrie de traços de lletres)	Efígie amb bust, potser a la dreta. Vestit amb dibuix d'espiga.
r/ (sèrie de traços de lletres)	Figura dreta com l'anterior.
Pes: 0,08 g Ø = 8,5 mm	Inèdita

3- Divisor d'argent.

a/ (sèrie de traços de lletres)	Efígie amb bust, que sembla de front. Vestit estrafet amb dibuix d'espiga.
r/ (sèrie de traços de lletres)	Figura dreta com als anteriors.
Pes: 0,05 g Ø = 8 mm	Inèdita

5. KENT, J. C. P., *The Roman Imperial Coinage, Volume X. The Divided Empire and the Fall of the Western Parts 395-491*, Spink, Londres, 1994, p. 450-462.

6. *Guerra i conflicte al nord-est de la Península Ibèrica en època romanorepublicana (segles III-I aC)*, dirigit pel Dr. J. Noguera, de la Universitat de Barcelona.

4- Divisor d'argent

a/ (sèrie de traços de lletres)

Efígie amb bust, potser de front.

Vestit amb dibuix d'espiga.

r/ (sèrie de traços de lletres)

Figura dreta semblant a les anteriors.

Pes: 0,07 g Ø = 8 mm

Inèdita

5- Divisor d'argent.

a/ (sèrie de traços de lletres)

Efígie amb bust, potser a la dreta.

Vestit de doble traç, potser amb creu.

r/ (sèrie de traços de lletres)

Figura dreta semblant, amb l'anella oberta.

Pes: 0,04 g Ø = 7,6 mm

Inèdita

6- Divisor d'argent.

a/ (sèrie de traços de lletres)

Efígie amb bust a la dreta (?).

Vestit ornat amb espiga.

r/ (sèrie de traços de lletres)

Figura dreta, semblant a les anteriors.

Pes: 0,07 g Ø = 8 mm

Inèdita

x3

1

x3

2

x3

3

x3

4

x3

5

x3

6

Els bustos de l'anvers presenten una gran variabilitat i veiem que el tipus 1, per exemple, és d'un art força acceptable dins de l'esquematisme propi de la moneda visigoda. En canvi, les testes dels altres exemplars tenen un art molt pitjor, fins al punt que es fa difícil de determinar si el cap mira a la dreta, a l'esquerra o si es vol representar de front. També la part de bust visible pot ésser més o menys regular com als núm. 1 i 2, o francament mal dibuixat com es veu en el núm. 3. Aquest bust amb dibuix d'espiga sembla voler imitar el drapejat dels bustos imperials i es troba també en peces d'or de tipus imitatiu, com ara al trient Tomasini-9, i després en les peces visigodes, en què constitueix el bust 5L/5P de Miles.⁷ Només la peça núm. 6 sembla dur el bust més habitual amb contorn de doble traç i creu al mig, tan freqüent a l'or imitatiu, i també en les peces de Leovigild i fins i tot en la sèrie del core, encara que en aquestes darreres sense la creu.

Pel que fa al revers, s'hi observa una figura dreta representada simplement per un traç vertical amb un globus o traç gruixut a dalt que vol ésser el cap, dos traços laterals i una bifurcació més o menys detallada que determina les cames. Un dels braços sosté una espècie de llança, que en els exemplars núm. 2 i 3 sembla acabar en una punta de fletxa, i l'altre sembla que porta un altre pal que es dirigeix cap a baix i acaba en una anella oberta o tancada i que, de fet, no és altra cosa que l'altre braç, exageradament llarg, que sosté un escut rodó.

Hi ha una certa presència de pseudolletes, com volent formar llegendes, però que en cap cas no permeten una veritable lectura. Es tracta de traços verticals, com si fossin I, angulosos com A o V; en el núm. 1 sembla que a l'anvers hi ha una C girada i, al revers, les lletres TI; i en el núm. 4 hi veiem, a l'anvers, una espècie de N. S'ha de tenir present que aquestes peces tenen una mida molt petita, entre 7 i 8 mm, de manera que el gravat de lletres devia ésser força difícils.

Un altre aspecte a remarcar d'aquestes peces és el seu pes extremadament baix. Les siliques bàrbares d'imitació fetes pels ostrogots pesen uns 2,7 g i arribem a trobar quarts de siliqua amb pesos entre 0,6 i 0,8 g, gairebé deu vegades més alt, doncs, que el de les peces que hem descrit. Només els longobards tenen una sèrie monetària d'argent que s'hi apropa, amb peces anònimes d'uns 12/13 mm i amb pesos que es mouen entre 0,13 i 0,26 g (Arslan 23-30).⁸ Aquesta singularitat causa estranyesa però no deixa d'ésser un argument més per a pensar que ens trobem davant de peces d'argent visigodes, ja que, al marge de les cir-

7. Seguirem les obres de referència habituals, MILES, G. L., *The Coinage of The Visigoths of Spain Leovigild to Achila II*, Nova York, 1952; GRIERSON, P. - BLACKBURN, M., *The Early Middle Ages (5th-10th centuries)*, núm. 1 de la sèrie "Medieval European Coinage", Cambridge, 1986; i TOMASINI, W.J., *The Barbarie Tremis in Spain and Southern France Anastasius to Leovigild*, Nova York, 1964.

8. ARSLAN, Ermanno A., *Le monete di ostrogoti, longobardi e vandali*, Milà, 1978.

cumstàncies de la troballa, que explicarem més endavant, no encaixen amb cap altre amonedament conegut.

Vegem ara les peces d'or de la troballa:

7- Trient d'or a nom de Justinià.

a/ TVAN - ITANV Bust frontal amb cara a la dreta diademat.
Vestit amb creu al pit. Gràfila de petits traços.
r/ VICT – IVNAIV i (ONO) a l'exerg. Victòria a la dreta, portant
corona i palma. Gràfila de petits traços.
Pes: 1,44 g Ø = 19,4 mm Encunys 6 Tomasini grup JAN 2

8- Trient d'or a nom de Justinià.

a/ DNIVSTI – ANVSPPAVG Bust frontal amb cara a la dreta.
Vestit amb creu al pit. Gràfila de petits traços.
r/ VICTORI – AVVGVO i CONNOB a l'exerg. Victòria a la dreta
amb corona i palma. Gràfila de petits traços.
Pes: 1,39 g Ø = 19,2 mm Encunys 6 Tomasini grup JAN 5(?)

9- Trient d'or a nom de Justinià.

a/ DNVSTN – ANVSPAC Bust frontal amb cara a la dreta. Vestit amb
creu al pit. Gràfila de petits traços.
r/ VICTOR – AAVSTOI (S girada) i ONO a l'exerg. Victòria a la
dreta, amb corona i palma. Gràfila de petits
traços.
Pes: 1,43 g Ø = 19 mm Encunys 6 Tomasini grup JAN 5(?)

10- Trient d'or a nom de Justinià.

a/ DVSTINI – ANVSPAC Bust frontal amb cara a la dreta, diademat.
Vestit amb creu al pit. Gràfila de petits traços.
r/ VICTORI – AA... i CONC a l'exerg. Victòria a la dreta amb corona
i palma. Gràfila de petits traços.
Pes: 1,31 g Ø = 19 mm Encunys 6 Tomasini grup JAN 5(?)

11- Trient d'or cargolat

S'hi aprecien algunes lletres, com ara A, V i P. Caldrà desplegar-lo per a poder fer les lectures i la descripció dels tipus.

12- Petit fragment de trient d'or.

a/ Traces del bust i les lletres finals ...AVG.
r/ Sense visió de cap element de la figura i lletres ...VS...

Les efigies i la factura en general apareixen d'un art i detalls relativament bons al tipus 10 i força més esquemàtics i maldestres en els altres tres, tot i que el 8 és menys irregular. Així, a l'anvers del tipus 10, la diadema i els lemniscs són ben dibuixats i el cabell és prou regular, mentre que en els 7, 8 i 9 tot és més mal dibuixat, el cap del 7 sembla obert, els traços dels cabells estan mal posicionats en tots tres, els lemniscs gairebé no són visibles al 7 i nuats al 8. També el vestit, habitualment amb dos traços, en té tres a la part esquerra del 7. Pel que fa als reversos, l'esquematisme és menys acusat als 8 i 10, amb una posició correcta dels exergs, mentre que a les 7 i 9 és força més irregular i amb menys lletres.

Com és sabut, resulta difícil de trobar exemplars idèntics als de Tomasini, ja que cada encuny sembla haver estat obert amb alguns trets diferents, de manera que hem situat les peces en els grups que més s'hi assemblen, però no hi ha pas una peça que encaixi exactament amb cap dels seus exemplars. Així, la 7 s'assembla a la 266 i també a la Vidal-Quadras-5005,⁹ i la 9 s'aproxima als tipus 342, 343, 344 i 346. Totes, però, corresponen a imitacions dels tipus de Justinià (527-565), com els tipus Grierson 190-202, però, en conjunt, amb llegendes força més curtes; el núm. 7 no es pot descartar que sigui una imitació de Justí II (565-578), com la Grierson-205, ja que la segona A de l'anvers pot ésser la d'AVG més que no la segona de IVSTINIANVS. De fet, també coincideix que aquesta 7 és la d'art i llegendes més degenerades.

9. *Catálogo de la colección de monedas y medallas de Manuel Vidal Quadras y Ramon*, vol. 1, Barcelona, 1892.

Tomasini considera que les del grup 2 (la nostra 7) serien del temps d'Amaric (527-531) i de Narbona o Barcelona, i que les del grup 5 (les altres tres senceres), del temps de Theudis i Theudigil (540-549) i de Sevilla o Còrdova. Tot plegat prou hipotètic, ja que la mateixa adscripció de les nostres peces a aquests grups resulta també dubtosa.

Com veiem, el grup de l'or té una gran coherència, ja que pràcticament conté imitacions de Justinià, però no pas dels seus antecessors des d'Honorí (393-423) fins a Justí I (518-527), que els visigots també havien imitat. Això ens ajuda a situar la cronologia del conjunt i, dins de la llarga etapa de trànsit entre el regne visigot d'Aquitània al peninsular, es pot dir que estem a prop de la fase final, quan la capital, perduda ja Tolosa, passa de primer a Narbona, després a Barcelona i, finalment, a Toledo. Recordem que, entretant, Justinià havia aprofitat el buit de poder al sud-est peninsular i hi havia adquirit amplis dominis.

Les peces d'or de la troballa s'integren perfectament en un conjunt numismàtic ben conegut, en el qual els visigots, en una primera etapa, imitaven les peces d'or bizantines i les anaven encunyant a nom d'aquests sobirans. No serà fins als temps de Leovigild (576-586) que s'inicien uns amonedaments plenament nominatius, mantenint, però, la metrologia segons els patrons bizantins. Pel que fa a l'argent, mai no s'havien descrit peces com les que presentem, però sí que s'havien assenyalat com de possible atribució visigoda unes rares peces del tipus de la siliqua i els seus divisors que s'apunten com possiblement emeses a la seca de Narbona. Apareixen descrites, per exemple, en el volum X del RIC, realitzat per J.P.C. Kent, en un apartat final titulat "Non imperial coinages" i assenyalant-les com a emissions visigodes, probablement fetes a la Gàl·lia.¹⁰ Aquests amonedaments, que també contenen peces d'or, serien d'una cronologia 414-491, amb peces a nom d'Attalus (414-415), Honorí (418-423), Teodosi II (423-425), Valentinià III (425-455), Avitus (455-456), Majorià (459-461), Sever (451-470), Anthemis (467-472), Nepos (474-475) i Zenó (476-491). Cal assenyalar, però, que també hi ha altres peces d'argent de tipus imitatiu i de cronologia més tardana, com la peça a nom d'Anastasi (491-518) que descrivim tot seguit i que, certament, no té cap relació amb la troballa que ara estudiem:

x2

10. KENT, J. P. C., *The Roman Imperial Coinage...*, op. cit., p. 450-462.

Quart de siliqua? AR.

a/ D.N.ANAS...SIVS PP N C

r/ VICTORIA AS

Pes: 0,28 g

Ø = 11 mm

Efígie a la dreta.

Figura dreta amb llança i escut.

Estrella a la seva dreta.

Áureo & Calicó 161 (17.XII.2014).

Aquesta peça mostra un art molt inferior que el de les siliqües o mitges siliqües descrites per Kent; pesa molt menys, de manera que en tot cas hauria d'ésser un quart de siliqua, i porta al revers el mateix tipus que les petites monedes d'argent que hem descrit abans. El seu origen ens és desconegut, però possiblement sigui peninsular.

Vegem ara quines conclusions podem treure de tot plegat:

1- L'associació dels cinc trients d'or i un fragment de trient amb les sis peces d'argent, formant un conjunt, mostra que han de tenir una mateixa cronologia.

2- Aquesta cronologia la marquen els trients d'or i ens situen en temps de Justinià (527-565) o, com a molt tard, de Justí II (565-578).

3- Totes les peces d'argent fins ara atribuïdes, i encara dubitativament, als visigots, eren de cronologies anteriors i tenien unes altres característiques físiques i tipològiques.

4- L'associació de les peces d'argent amb les d'or de la primera etapa visigoda i el lloc de la troballa del conjunt són arguments importants i pràcticament suficients per a poder afirmar una filiació visigoda de les peces d'argent.

6- Pel lloc de la troballa, aquestes peces podrien haver estat batudes a Barcelona, la darrera capital visigoda, abans de la definitiva ubicació a Toledo, però naturalment cal afermar aquest fet amb més troballes futures.

5-Per tant, ara sabem que a la segona meitat del s. VI, els visigots, a més dels coneguts trients d'or d'imitació, també batien unes menudes peces d'argent inferiors al quart de siliqua, però amb un valor concret que es fa difícil de poder precisar.

Certament, resulta temptador de plantejar que potser els visigots varen començar per batre siliqües i mitges siliqües d'imitació d'un art força regular fins als temps de Zenó (476-491), que serien els tipus descrits al RIC X; que més endavant varen passar a batre quarts de siliqua d'art més rude, com el que hem descrit en darrer lloc i en temps ja d'Anastasi (491-518); i que, posteriorment, en temps de Justinià (527-565) i de Justí II (565-578), batien ja les diminutes peces d'argent d'un art encara més dolent i amb unes pseudollegendes, que serien les que ara hem descrit i que corresponen a la troballa. Fins i tot es podria pensar que potser més endavant els coures visigots varen acabar per substituir aquestes menudes, i de segur poc pràctiques, peces de plata com a numerari de petit valor.

Creiem que encara és prematur per a poder pronunciar-nos en aquest sentit, sobretot perquè ens manquen indicacions precises referents a les troballes de totes aquestes peces i més exemplars de la peça d'argent, el possible quart de siliqua que hem descrit. Sí que podem afirmar, però, que a la segona meitat del s. VI, els visigots batiè argent en petits divisors, a més dels coneguts trients d'or d'imitació.

També es fa difícil de dir durant quant de temps foren batudes aquestes peces. Unes monedes que volten les 5 centèsimes de gram i amb una mida d'uns 7/8 mm poden haver passat perfectament desapercebudes en moltes altres ocasions, de manera que no es pot pas descartar que l'emissió d'aquests petits divisors hagués continuat durant molt de temps.

D'alguna manera, queda demostrat, en qualsevol cas, que el sistema monetari visigot va emprar habitualment l'or, però que en alguna ocasió i en determinades cronologies i contextos, no solament va emprar coure, sinó també argent. L'abast i l'extensió d'aquestes emissions d'altres metalls i la seva cronologia exacta són temes que, amb les dades actuals, no es poden determinar. En qualsevol cas, la informació que ens aporta aquesta troballa és d'una gran importància històrica i numismàtica.